

الشمس
الحرمان
الحرمان

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

سرشناسه:	عزتی، عزت‌الله، ۱۳۲۴ -
عنوان و نام پدیدآور:	جغرافیای سیاسی جهان اسلام / عزت‌الله عزتی.
وضعیت ویراست:	[ویراست ۲]
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی <small>ﷺ</small> ، ۱۳۹۴.
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی <small>ﷺ</small>
مشخصات ظاهری:	۲۷۲ ص.: مصور.
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۹۶۰-۱
وضعیت فهرست نویسی:	فاپا (چاپ دوم)
یادداشت:	چاپ سوم: ۱۳۹۶ (فیپا)
یادداشت:	چاپ چهارم: ۱۳۹۹ (فیپا)
موضوع:	کشورهای اسلامی -- جغرافیا
موضوع:	جغرافیای سیاسی
رده بندی کنگره:	DS ۳۵/۵۶/ع ۴ ج ۷ ۱۳۹۴
رده بندی دیویی:	۹۱۰/۹۱۷۶۷۱
شماره کتابشناسی ملی:	۴۰۴۲۷۹۷

BA۰۲۸۴

جغرافیای سیاسی جهان اسلام

عزت الله عزتی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

جغرافیای سیاسی جهان اسلام

مؤلف: عزت الله عزتی

چاپ چهارم: ۱۳۹۹ ش / ۱۴۴۱ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ ● قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸؛
تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۰۲۵ ۳۷۸۳۳۰۵
◀ ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶

📧 pub_almustafa

🛒 <http://buy-pub.miu.ac.ir>

✉ miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی

● ناظر فنی: علی عبادی فرد

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت

● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

هرگونه نسخه برداری اعم از کپی برداری و بازنویسی و انتشار، اسکن، ذخیره کامپیوتری، ترجمه به زبان های دیگر و ساخت

فایل صوتی کتاب، بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع، شرعاً حرام و از طریق مراجع قانونی، قابل پیگیری است.

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «**جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية**» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«**مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ**» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای عزت‌الله عزتی مؤلف کتاب **جغرافیای سیاسی جهان اسلام** و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

﴿ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾

قرآن، به قلم و آنچه از آن تراوش نماید، سوگند یاد کرده و علم را به ذات خود شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر، میدان حضور علم و عالم و معلوم خوانده است. از این رو حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی، ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است. داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از تکاپوی مجاهدان و عالمانی است که در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند.

علم برخاسته از سیرت پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم کمال انسانی، عظمت روحی و تعالی معنوی به انسان بخشیده، فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم سعادت جامعه را تأمین کرده و سطح آن را به جامعه‌ای نمونه و پیشرو ارتقا می‌بخشد.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران اعتلای کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را فراروی بشر قرار داده و فروپاشی و افول تمدن‌های پویشالی مادی را نوید داده

است و با اندیشه فقهاتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه کرد که امید و نشاط را برای تمام آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان به ارمغان آورده است. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله)، بر حرکت فراگیر و بسیج همه توانمندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا تأکید ورزیده‌اند.

جامعه المصطفیٰ ﷺ العالمية، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی ﷺ و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت ﷺ همت می‌گمارد.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفیٰ ﷺ نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفیٰ ﷺ است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفیٰ ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و رسالت‌های خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای عزت‌الله عزتی، تهیه و تدوین شده است، در چارچوب اهداف جامعه المصطفیٰ ﷺ، مبتنی بر نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته و در اختیار خوانندگان محترم قرار گرفته است.

در پایان ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم انتشارات المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که در تدوین و نشر آن نقش داشته‌اند، قدردانی و سپاس به عمل می‌آید.

با احترام

دفتر تدوین متون درسی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست

مقدمه	۱۹
فصل اول: سیری در تحولات جغرافیای سیاسی	۲۳
ادبیات و قلمرو جغرافیای سیاسی	۲۳
نقش راتزل در جغرافیای سیاسی - عملی	۲۶
ماهیت جغرافیای سیاسی	۲۸
از مطالعه سیاست قدرت تا ژئوپولیتیک	۳۰
تجزیه و تحلیل قدرت از دیدگاه جغرافیای سیاسی	۳۲
فصل دوم: پیدایش اسلام و جایگاه شبه جزیره عربستان در سیر تحولات جهان اسلام	۳۵
پیدایش اسلام	۳۵
اسلام و جایگاه شبه جزیره عربستان	۳۷
شرایط زمانی تأسیس سازمان کنفرانس اسلامی	۳۸
علل و عوامل تأسیس سازمان کنفرانس اسلامی	۳۹
اصول و اهداف سازمان کنفرانس اسلامی (سکا)	۴۰
کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی	۴۱
کشورهای شرکت کننده در اولین اجلاس وزرای امور خارجه عضو (سکا)	۴۲
روش عضویت و خروج از سکا	۴۳
تشکیلات سازمان کنفرانس اسلامی	۴۴

- ۴۵..... اولین اجلاس سران کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی
- ۴۶..... دومین کنفرانس سران در لاهور پاکستان
- ۴۷..... سومین کنفرانس سران اسلامی در طائف عربستان
- ۴۸..... چهارمین کنفرانس سران در کازابلانکا
- ۴۹..... پنجمین کنفرانس سران در کویت
- ۵۰..... ششمین کنفرانس سران در داکار پایتخت سنگال
- ۵۲..... هفتمین اجلاس سران کنفرانس اسلامی در دارالبیضاء مراکش
- ۵۳..... هشتمین اجلاس سران کشورهای اسلامی در تهران
- ۵۶..... شورای همکاری خلیج فارس (پیشینه تاریخی)
- ۵۹..... شورای همکاری خلیج فارس، اتحادی درون‌زا یا برون‌زا؟
- ۶۱..... فصل سوم: بررسی جغرافیای سیاسی مرکز جهان اسلام
- ۶۲..... ۱. ترکیه
- ۶۳..... تحلیل ژئوپولیتیکی
- ۶۴..... بررسی جغرافیای انسانی و اقتصادی
- ۶۶..... تشکیل حکومت و تحولات آن
- ۶۷..... تشکیلات حکومتی
- ۶۸..... نقش غرب در ترکیه
- ۷۵..... بحران آب در خاورمیانه و جایگاه ترکیه
- ۷۷..... ۲. سوریه
- ۷۷..... کلیات جغرافیای طبیعی
- ۷۹..... کلیات جغرافیای انسانی سوریه
- ۸۲..... تاریخ و ساختار سیاسی و اجتماعی
- ۸۹..... سیاست و حکومت
- ۹۱..... تحلیل ژئوپولیتیکی سوریه
- ۹۳..... ۳. عربستان سعودی
- ۹۳..... کلیات جغرافیای طبیعی
- ۹۴..... کلیات انسانی

۹۵.....	سیاست و حکومت
۹۶.....	بررسی خطوط مرزی
۹۷.....	تحلیل ژئوپولیتیک
۹۸.....	اهمیت استراتژیک عربستان در منطقه
۱۰۱.....	بررسی‌های عواملی که نقش منفی بر قدرت و نفوذ عربستان دارند
۱۰۱.....	روابط عربستان با همسایگان خود
۱۰۲.....	۴. عمان
۱۰۲.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی
۱۰۵.....	بررسی مرزهای عمان
۱۰۶.....	الف) مرزهای خشکی
۱۰۸.....	ب) مرزهای آبی
۱۰۸.....	۵. عراق
۱۰۸.....	موقعیت و کلیات جغرافیایی
۱۱۰.....	کلیات انسانی و گذشته تاریخی
۱۱۳.....	تحلیل ژئوپولیتیک
۱۱۴.....	دلایل ژئوپولیتیک بحران اکراد ایران و عراق
۱۱۵.....	نگاهی به گذشته کرد
۱۱۸.....	علل همگرایی کردها نسبت به همدیگر
۱۱۹.....	فصل چهارم: بررسی جغرافیای شرق جهان اسلام
۱۲۰.....	۱. افغانستان
۱۲۰.....	کلیات جغرافیایی
۱۲۱.....	گذشته تاریخی افغانستان
۱۲۱.....	کلیات جغرافیای انسانی
۱۲۲.....	تحلیل ژئوپولیتیک
۱۳۰.....	۲. جمهوری اسلامی پاکستان
۱۳۰.....	کلیات جغرافیایی
۱۳۱.....	تاریخ استقلال

۱۳۲ سیاست و حکومت
۱۳۳ احزاب سیاسی پاکستان
۱۳۴ ائتلاف‌های سیاسی
۱۳۴ تحلیل ژئوپولیتیکی
۱۳۶ روی کار آمدن بی‌نظیر بوتو
۱۳۷ روابط ایالات متحده آمریکا و پاکستان
۱۳۹ ۳. اندونزی
۱۳۹ کلیات جغرافیایی
۱۴۰ کلیات جغرافیای انسانی
۱۴۱ سیری در تاریخ سیاسی اندونزی
۱۴۲ استقلال اندونزی
۱۴۳ نفوذ دولت در اوضاع سیاسی و فرهنگی جامعه
۱۴۴ منشا و نحوه نهضت نوین اسلامی
۱۴۵ مبانی و اصول سیاست خارجی
۱۴۶ تحلیل ژئوپولیتیکی
۱۴۹ فصل پنجم: بررسی جغرافیای شمال جهان اسلام
۱۵۰ ۱. جمهوری آذربایجان
۱۵۰ کلیات جغرافیایی
۱۵۱ روند تاریخی و سیاسی جمهوری آذربایجان
۱۵۱ تشکیلات حکومتی
۱۵۲ مبانی و اصول سیاست خارجی
۱۵۳ بحران در آذربایجان و مسئله تاگورنو قره‌باغ
۱۵۴ تحلیلی ژئوپولیتیکی
۱۵۵ ۲. ترکمنستان
۱۵۵ کلیات جغرافیایی
۱۵۶ کلیات انسانی
۱۵۸ سیری در تاریخ سیاسی ترکمنستان

۱۵۹.....	مبانی و اصول سیاست خارجی
۱۶۰.....	الف) رابطه با روسیه.....
۱۶۱.....	ب) رابطه با آمریکا.....
۱۶۱.....	ج) رابطه با ترکیه.....
۱۶۲.....	د) رابطه با جمهوری اسلامی ایران.....
۱۶۳.....	تحلیل ژئوپولیتیکی.....
۱۶۴.....	۳. تاجیکستان.....
۱۶۴.....	کلیات جغرافیایی.....
۱۶۶.....	جمعیت، ترکیب و پراکندگی آن.....
۱۶۷.....	سیر تحولات سیاسی در تاجیکستان.....
۱۶۸.....	علاقه فرهنگی حکومت تاجیکستان.....
۱۶۹.....	عوامل تهدید در برابر حکومت تاجیکستان.....
۱۷۰.....	تحلیل ژئوپولیتیکی.....
۱۷۳.....	فصل ششم: بررسی جغرافیای غرب جهان اسلام.....
۱۷۴.....	۱. مصر.....
۱۷۴.....	کلیات جغرافیایی.....
۱۷۹.....	عضویت در پیمان‌ها و سازمان‌های اقتصادی بین‌المللی و منطقه‌ای.....
۱۸۰.....	۲. الجزایر.....
۱۸۰.....	کلیات جغرافیایی.....
۱۸۱.....	اقوام و نژاد.....
۱۸۲.....	سیر تحولات سیاسی در الجزایر.....
۱۸۴.....	ویژگی‌های سیاست خارجی.....
۱۸۶.....	مشکلات الجزایر پس از استقلال.....
۱۸۷.....	الجزایر در آینده.....
۱۸۹.....	۳. مراکش.....
۱۸۹.....	کلیات جغرافیایی.....
۱۹۰.....	مراکش و تأثیرپذیری آن از دریای مدیترانه.....

۱۹۱	تأثیر بحران بر روابط کشورهای منطقه
۱۹۲	نارسایی‌های کشورهای شمال آفریقا
۱۹۲	الف) جمعیت
۱۹۳	ب) بادهای خارجی
۱۹۳	جنبش‌های اسلامی
۱۹۵	سیاست خارجی
۱۹۷	رابطه مراکش با آمریکا
۱۹۷	روابط نظامی با فرانسه
۱۹۸	تحلیل ژئوپولیتیکی از مناقشه صحرای غربی
۲۰۱	فصل هفتم: برداشت اسلام و جهان غرب از یکدیگر و پیامدهای ژئوپولیتیکی آن
۲۰۳	نقش اسلام به عنوان یک عامل اساسی در شکست وحدت مدیترانه‌ای
۲۰۶	آغاز اولین جنگ سرد
۲۰۹	تأثیر پیامدهای جنگ جهانی دوم بر روابط بین جهان اسلام و غرب
۲۱۱	برداشت جهان اسلام از غرب
۲۱۳	تضعیف امپراتوری عثمانی
۲۱۵	عصر امپریالیسم
۲۱۸	فقدان رهبری در جهان اسلام
۲۱۹	تأسیس اسرائیل
۲۲۱	دخالت دولت‌های غربی
۲۲۴	ضعف اسلامی
۲۲۵	بن بست نوگرایی
۲۲۷	فصل هشتم: وحدت جهان اسلام
۲۳۲	عوامل بازمانده وحدت جهان اسلام
۲۳۴	انتخاب خط‌مشی‌های امنیتی متفاوت
۲۳۶	اسلام به عنوان عامل تسریع رشد در دولت‌های فقیر
۲۴۲	چگونگی اتخاذ سیاست‌های اسلامی در مقابل غرب
۲۴۷	فصل نهم: بررسی مناطق بحران‌زای جهان اسلام از بُعد ژئوپولیتیک
۲۴۹	منطقه مدیترانه

۱۷ فهرست

۲۵۰مرزهای ترکیه در بالکان
۲۵۳آسیای مرکزی
۲۵۶چین
۲۶۱آسیای جنوب شرقی
۲۶۳افریقا
۲۶۵آمریکای شمالی
۲۶۷پیوست

مقدمه

پیامبر گرامی اسلام و اهل بیت عصمت و طهارت صلوات الله علیهم اجمعین، با تحقق بخشیدن به اصول علمی قرآن کریم، پایه‌های انقلاب فرهنگی شگرف و سترگ اسلام عزیز را در جامعه بشری بنیاد نهادند، و در این راه به تربیت فرزاندانی شریعت‌شناس و پاکدامن مبادرت ورزیدند، تا جامعه عمل بر معارف آن پوشیده و در راه ترویج و آموزش آن، به کسانی که توانایی بر دوش کشیدن بار سنگین آن را دارند، از هیچ کوششی دریغ نورزند.

اکنون با وجود همه فشارها و نابسامانی‌هایی که ستمگران و استعمارگران، درباره روحانیت و حوزه علمیه روا داشته‌اند تا ریشه آن را از بن در آورند، و یا آن را از رشد و تعالی باز داشته، از مسیر درست خود منحرف سازند، این نهاد مقدس همچنان استوار و سرفراز برپای خود ایستاده است، و مسیر خود را به سمت بالندگی و کمال ادامه می‌دهد.

این بنیاد توانمند علمی و فرهنگی توانسته است در طول دوره‌های حیات خود نیاز نسل‌های مختلف را برآورده سازد و همچنان در هدایت بشر و پاسخ‌گویی به سؤالات و شبهات دوستان و دشمنان خود، موفق باشد و این

ویژگی را نیز بیشتر در برهه‌هایی داشته است که نرمی، گشاده‌رویی و توانایی رشد و نوآوری بیشتری از خود نشان داده است.

امروزه حوزه‌های علمیه موفق، با ویژگی‌های زیر ارزیابی می‌شوند:

۱. اهمیت دادن به تمامی کرانه‌های علوم و معارف اسلامی و پژوهش بی‌وقفه و تلاش علمی پی‌گیر در یک یک رشته‌های آن.

۲. نوآوری و بازبینی پیاپی در روش‌های تدریس و تألیف کتاب‌های درسی به تناسب نیازهای روز و به گونه‌ای که پیشرفت علمی و ویژگی نوآوری را در کنار ژرف‌نگری و حفظ اصالت و ارتباط آن با میراث گرانشنگ اسلامی داشته باشد.

۳. آگاهی از مسائل و موضوعات روز و تصدی مسئولیت پاسخ‌گویی به شبهات و نیازهای جدید با تکیه بر اصول علمی قرآن و مبانی استوار عقل و در سطحی که هماهنگ با مقتضیات زمان باشد، یا حتی پیشاپیش آن حرکت کند.

در همین راستا سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور، با بهره‌گیری از پژوهش‌های گسترده پژوهشگران و مؤلفان برجسته، برنامه درسی جدیدی را در نظام آموزشی و روش‌های تدریس و تألیف کتب درسی خود پی‌ریزی کرده و موارد زیر را در آنها مد نظر قرار داده است.

۱. رعایت اهداف آموزشی هر درس، براساس برنامه پیش‌بینی شده برای هر واحد درسی.

۲. رعایت سطح علمی دانشجویان در همه مراحل درسی.

۳. رعایت پیوستگی و تناسب بین کتاب‌های درسی یک ترم و پرهیز از افراط و تفریط در ارائه مطالب.

۴. رعایت اصول تدوین و تألیف کتب درسی. کتابی که پیش روی شماست، یکی از کتاب‌های این مجموعه درسی است که به منظور آشنایی با

جغرافیای سیاسی کشورهای مسلمان و برای دو واحد از دوره کارشناسی منظور شده است. بدین وسیله از جناب آقای دکتر عزت‌الله عزتی که زحمت تألیف این اثر را تقبل کردند و سایر کسانی که در آماده‌سازی آن تلاش نموده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود.

گروه علوم سیاسی و اجتماعی
واحد تدوین کتب درسی